

Výběrové šetření o zdravotním stavu a životním stylu obyvatel České republiky zaměřené na zneužívání drog

Kouření

Kouření je dalším negativním psychosociálním jevem, který významně ovlivňuje zdravotní stav jedince. Všechny tabákové výrobky mohou být smrtící a návykové a jejich užívání přináší zbytečné riziko nemoci, oslabení a smrti.

Tabák je považován za nejvýznamnější odvratitelnou příčinu předčasné smrti v mnoha zemích. Kouření cigaret odpovídá za srdeční onemocnění, maligní nádory plic, hrtanu, dutiny ústní, jícnu a močového měchýře, cévní mozkové příhody a chronickou obstrukční plicní nemoc. Pokud se začne s kouřením v mladším věku, zvyšuje se riziko úmrtí na nemoci, jejichž příčina souvisí s kouřením, a zkracuje se tak očekávaná délka života. V našem šetření bylo zjišťováno, zda respondent kouří denně (případně kolik cigaret v průměru každý den), příležitostně či vůbec, zda kouřil někdy v minulosti (otázka jen pro nekuřáky). Další otázky byly zaměřené pouze na kuřáky a zjišťovaly, v kolika letech začali kouřit, kolik let celkem kouřili a u kuřáků cigaret, kdy zkusili svou první cigaretu.

Respondenti byli rozděleni do sedmi skupin podle typu kuřáctví. Vedle nikdy nekouřících osob, bývalých a příležitostných kuřáků byli vymezeni silní kuřáci (osoby, které vykouří denně více než 20 cigaret) a dvě kategorie slabých kuřáků (osoby, které vykouří denně 1 - 5 cigaret a 6 - 20 cigaret) a osoby, které nekouřily cigarety, ale doutníky a dýmku. Podle výsledků šetření kouří v současnosti denně, dle vlastní výpovědi, 26,8 % populace ve věku 18 až 64 let; 22,8 % jsou slabí kuřáci (1 až 5 cigaret denně vykouří 7,2 % a 6 až 20 cigaret 15,7 % respondentů) a 4,0 % vykouří více než 20 cigaret denně a lze je označit za silné kuřáky. Dalších 8,8 % respondentů kouří příležitostně a 1,7 % kouří doutníky a dýmku. Podíl současných kuřáků byl vyšší u mužů než u žen, rozdíl je ovlivněn zastoupením silných kuřáků, jichž bylo mezi muži o téměř 8 procentních bodů více než mezi ženami.

Nikdy nekouřilo 32,7 % mužů a 52,8 % žen, současní nekuřáci (nikdy nekouřili nebo kouřit přestali) představovali zhruba polovinu mužů a 70,3 % žen. Je zřejmé, že u mužů je podíl těch, kteří nikdy nekouřili výrazně nižší než u žen. Mezi muži bylo však více bývalých kuřáků, což výsledný rozdíl mezi počtem současných nekuřáků u mužů a žen mírně snižuje. Ze všech bývalých kuřáků bylo u mužů 12,6 % silných (kouřili více než 20 cigaret denně), u žen jejich podíl tvořil 3,3 %.

Z hlediska věkové struktury byl nejvyšší podíl nekuřáků ve věkové skupině 55 až 64 let (75,8 %) a to u obou pohlaví. V tomto věkovém rozmezí byl zjištěn také nejvyšší podíl nikdy nekouřících osob (45,9 %), jejich podíl byl však vysoký také mezi respondenty ve věku 35 až 44 let a nejmladšími.

Bývalí kuřáci představovali 22,5 % mužů a 17,5 % žen a byli zastoupeni především ve vyšších věkových kategoriích. Lze tedy předpokládat, že s vyšším věkem přichází zdravotní problémy, které jsou důvodem omezení kouření, nebo si lidé více uvědomují, že řada zdravotních obtíží je způsobena nebo zhoršována kuřáctvím. Zatímco příležitostné kouření a vykouření 1 až 5 cigaret denně bylo rozšířeno zejména mezi mladými lidmi do 35 let, nejvyšší podíl silných kuřáků se týkal vyšších věkových skupin, u mužů 35 - 54 let, u žen 55 - 64 let.

Ze všech osob, které v současnosti nekouří, jich dříve kouřilo 31,9 %, z nichž asi polovina kouřila příležitostně a více než krabičku denně vykouřila asi pětina respondentů. Dalším ukazatelem, který byl v souvislosti s kuřáctvím sledován, byl počet let, po která respondent kouřil (dotaz se týkal pouze současných nebo bývalých pravidelných a příležitostných kuřáků cigaret a bývalých kuřáků doutníků a dýmky).

Průměrná doba kouření byla 14,8 let. Polovina osob kouřila v období od 1 roku až do 24 let. Průměrná délka kouření u mužů byla o 3 roky vyšší než u žen (muži 16,1 let a ženy 13 let).

Nejdéle kouří a kouřili silní kuřáci a kuřačky, nekratší doba byla naopak zjištěna u příležitostných kuřáků a bývalých kuřaček. Rozdíly v průměrné době kouření podle typu kuřáctví byly potvrzeny jako statisticky významné u obou pohlaví (testováno ANOVA testem). Průměrná doba kouření se podle očekávání u všech typů kuřáků s rostoucím věkem zvyšovala. Uvedené hodnoty jsou však ovlivněny rozdílnou věkovou strukturou jednotlivých typů kuřáků. Z tohoto důvodu byla provedena věková standardizace, po níž se průměrná délka kouření u příležitostných kuřáků zvýšila a nejkratší doba kouření tak byla zaznamenána mezi bývalými kuřáky u mužů i žen. Rozdíly v délce kouření mezi příležitostnými a pravidelnými kuřáky byly potvrzeny u obou pohlaví jako signifikantní.

Pravidelní kuřáci a kuřačky ať již současní či bývalí, byli dále dotazováni „v kolika letech jste začal(a) pravidelně kouřit?“. Průměrný věk počátku kouření činil 18,1 let. Nejnižší věk začátku kouření byl 7 let a nejvyšší 50 let. Zhruba dvě třetiny kuřáků začaly s pravidelným kouřením do 19 let věku. Ženy začínaly pravidelně kouřit v průměru v 19 letech, muži o 1,4 roku dříve (tj. ve věku 17,6 let). S rostoucím věkem se zvyšoval věk počátku pravidelného kouření. Zatímco osoby ve věku 18 až 24 let začínaly s kouřením okolo 16 let, osoby ve věku od 55 do 64 let kolem 20 roku věku, tedy později než osoby z mladších generací. Je otázkou, zda se tak projevuje změna životního stylu, větší rozšíření, obliba či dostupnost tabákových výrobků, nebo skutečně příslušníci mladší generace začínají kouřit dříve a začátky kouření se posouvají směrem k nižšímu věku.

Silní kuřáci, kteří denně vykouří více než 20 cigaret, začali s pravidelným kouřením v nejnižším věku, průměrně v 17 letech, v nejvyšším věku naopak slabí kuřáci, jejichž počet vykouřených cigaret za den byl zhruba 1 až 5 kusů, a to v průměru okolo 19 roku věku.

Zajímavé je také rozdělení respondentů podle úrovně dosaženého vzdělání a typu kouření. Protože je kouření závislé na věku a věková struktura jednotlivých vzdělanostních skupin je rozdílná, bylo nutné provést standardizaci. Nejvíce pravidelných kuřáků bylo (po věkové standardizaci) zjištěno mezi muži se základním vzděláním (46,2 %) a učňovským vzděláním (35,0 %), u žen byl nejvyšší podíl pravidelných kuřaček rovněž v nižších vzdělanostních skupinách (základní vzdělání 26,3 % a učňovské 24,3 %). Naopak nejméně pravidelných kuřáků a kuřaček bylo mezi vysokoškoláky a absolventy VOŠ. V této vzdělanostní skupině byl zaznamenán také nejvyšší podíl osob, které nikdy nekouřily. Lze tedy usuzovat, že s vyšším stupněm dosaženého vzdělání lidé více přemýšlí o svém zdravém a životním stylu a snaží se minimalizovat faktory, které negativně ovlivňují jejich zdravotní stav.

Další sledovanou proměnnou byl věk, kdy respondenti kouřící nyní nebo v minulosti cigarety, vyzkoušeli svou první cigaretu. První cigaretu si kuřáci zapálili v průměru v 15,2 letech, okolo tohoto věku učinila první zkušenost s kouřením asi pětina osob. Muži poprvé kouřili ve věku 14,5 let a ženy v 16,2 letech, tedy opět o něco později než muži.

Také zde, stejně jako u stáří v němž respondenti začali s pravidelným kouřením, učinili příslušníci mladší generace první zkušenost s cigaretou v nižším věku, než osoby starší, a tato teze platí pro obě pohlaví. Z hlediska typu kuřáctví, vyzkoušeli první cigaretu nejdříve silní kuřáci a nejpozději kuřáci příležitostní, rozdíl v průměrném věku vykouření první cigarety a typem kouření byly potvrzeny jako signifikantní u obou pohlaví (testováno ANOVA testem).

Součástí našeho dotazníku byly také otázky mapující postojovou oblast respondentů k různým sociálně patologickým jevům společnosti, kromě jiných dotazů byly zařazeny i dotazy na postoje k aktivitám týkajícím se kouření: „Kouřit deset nebo více cigaret denně a vykouřit jeden nebo více balíčků cigaret denně“.

V souvislosti s kouřením tak byla respondentům položena otázka „Jaký je Váš názor na uvedené chování?“ - „Kouřit deset nebo více cigaret denně.“ Nabízena byla škála odpovědí: „neodsuzuji“, „odsuzuji“, „rozhodně odsuzuji“ a „nevím“. Téměř polovina dotázaných (přesně 45,3 %) dané chování neodsuzovala, a zhruba stejný podíl respondentů se ztotožnil s názorem „odsuzuji“, nebo „rozhodně odsuzuji“. Radikálnější postoj k tomuto jednání zaujímaly ženy, z nichž variantu „rozhodně odsuzuji“ zvolilo 16,5 % a „odsuzuji“ 38,8 % žen; u mužů byly zjištěné podíly 13,9 % a 28,7 %. S věkem klesalo zastoupení osob, které vykouření 10 nebo více cigaret denně neodsuzovaly, a naopak rostl podíl těch, kteří je „odsuzují“ nebo „rozhodně odsuzují“. Zatímco ve věku 18 až 24 let neodsuzovalo uvedené jednání 53,8 % a rozhodně odsuzovalo 11 % respondentů, ve věkové skupině 55 až 64 let to bylo 32,3 % a 23,8 %. Přitom vyhraněnější názor, i z hlediska jednotlivých věkových skupin, měla opět skupina žen; například v nejstarším věkovém rozpětí zvolila variantu „rozhodně odsuzuji“ třetina žen, oproti tomu 19,9 % mužů. Rozdíly mezi jednotlivými věkovými skupinami byly potvrzeny jako statisticky významné, a to i podle pohlaví (testováno Chí-kvadrát testem).

Nejmladší osoby byly v této otázce nejtolerantnější a neodsuzovaly vykouření 10 a více cigaret denně 2,4krát častěji než nejstarší osoby zahrnuté do šetření. Z hlediska vzdělání bylo prokázáno, že osoby s dokončeným základním vzděláním neposuzují kouření jako odsouzeníhodné jednání 2krát a vyučení 1,7krát častěji než vysokoškolsky vzdělaní a absolventi VOŠ. Obecně tak lze říci, že s vyšší úrovní vzdělání klesá míra tolerance vůči kouření a kuřákům, a to u mužů i žen.

Za pozornost stojí i porovnání postojů respondentů podle typu kouření. Nejméně problematické shledali kouření 10 a více cigaret denně silní kuřáci, kteří vybrali možnost „neodsuzuji“ 25,7krát častěji než nekuřáci, u kuřáků 6 až 20 cigaret byl zjištěný poměr 15,8. Nejméně tolerantní vůči kouření byli naopak bývalí kuřáci a kuřáci doutníků a dýmek.

V další otázce měli respondenti posoudit míru rizika vykouření jednoho nebo více balíčků cigaret denně. Dotazované osoby mohly volit ze škály míry rizika: „žádné“, „malé“, „středně velké“, „velké“ a „nevím“. Jako zcela nerizikové posuzovalo uvedené jednání 1,7 % osob, které na danou otázku odpověděly (46 mužů a 14 žen). Naopak jako velké riziko je vnímala více než polovina respondentů. Posoudit míru rizika v dané situaci nedokázala asi 3 % respondentů. Zatímco podíl osob, které označily odpověď „nevím“ byl ve všech věkových skupinách téměř stejný, kolem 3 %, podíl respondentů, kteří vnímají silné kuřáctví jako riziko narůstal s věkem.

Rozdíly mezi jednotlivými věkovými skupinami i mezi pohlavími byly potvrzeny jako signifikantní (ověřeno Chí-kvadrát testem). Nejstarší respondenti, ve věku 55 až 64 let, vnímali silné kuřáctví asi 2,5krát častěji jako „velké“ nebo „středně velké“ riziko, než ti

nejmladší. Pokud se zaměříme pouze na osoby, které považují vykouření jednoho, nebo více balíčků cigaret za bezrizikové nebo jen málo rizikové, měli v tomto souboru největší zastoupení kuřáci 71,3 %, z nichž největší podíl měli kuřáci 6 až 20 cigaret denně (35,6 %), následovaní pravidelnými kuřáky 1 - 5 cigaret za den, toto pořadí bylo zachováno u mužů i žen.

Z hlediska typu kouření považovaly osoby, které nikdy nekouřily uvedený návyk za 9,6krát a bývalí kuřáci 6,1krát častěji za rizikový než silní kuřáci. Zajímavé je, že zatímco nikdy nekouřící muži volili možnost „středně velké“ nebo „velké“ riziko 7,5krát a bývalí kuřáci 4,5krát častěji než silní kuřáci, u žen byly zjištěné poměry téměř bez rozdílu (10,7 a 10krát). Lze se tedy domnívat, že ženy si daleko více uvědomují zdravotní rizika související s kouřením. S rostoucím denním množstvím vykouřených cigaret pak klesá míra rizika, které kuřáci vnímají, nebo si jej možná jen odmítají připustit.

Podle výsledků Výběrové studie lze 26,8 % osob označit za pravidelné kuřáky, kouřící v současné době více než 1 cigaretu denně. Dalších 8,8 % tvoří nepravidelní (příležitostní) kuřáci a 1,7 % kuřáci doutníků a dýmek. Znamená to, že dle vlastní výpovědi 37,3 % občanů České republiky ve věku 18 až 64 let v roce 2004 kouřilo a lze je označit za kuřáky. Nikdy nekouřilo 32,7 % mužů a 52,8 % žen. Průměrná doba kouření byla 14,8 let. U mužů byla o 3 roky vyšší než u žen (muži 16,1 let a ženy 13 let). Průměrný věk počátku kouření činil 18,1 let a zhruba dvě třetiny kuřáků začaly s pravidelným kouřením do 19 let věku. Svou první cigaretu si respondenti zapálili v průměru v 15,2 let.

S vyšším věkem a vyšší úrovní vzdělání mají jedinci vyhraněnější názor a radikálnější postoj k riziku kouření, což může být ovlivněno vlastními životními zkušenostmi, zdravotními komplikacemi, které se vyskytují častěji u starších lidí, i množstvím informací. Zdravotní komplikace a nebezpečí kuřáctví si také ve větší míře uvědomují ženy než muži. Z hlediska typů kouření se jako nejméně tolerantní a nejvíce obezřetní ke svému zdraví projevují nekuřáci a bývalí kuřáci.

Zdroj: ÚZIS ČR, Výběrové šetření o zdravotním stavu a životním stylu obyvatel České republiky zaměřené na zneužívání drog, říjen 2006